

ВИПРАВДАНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Мельник Петро Васильович

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Статті 42 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлено, що не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети. Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам. Ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

Ю.В. Баулін відмічає, що підставою для вчинення ризикованого діяння є його виправданість, що визначається трьома елементами, які лише у своїй єдності виправдують вчинення особою діяння, пов'язаного з ризиком: 1) наявністю об'єктивної ситуації, що свідчить про необхідність досягнення значної суспільно корисної мети ...; 2) неможливістю досягнення цієї мети неризикованим діянням ... Якщо буде встановлено, що особа, яка учинила ризиковане діяння, мала реальну можливість (і вона це усвідомлювала) досягти поставленої мети неризикованими діями, але вона цією можливістю не скористалася і заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вона підлягає відповідальності за цю шкоду на заг. підставах; 3) вжиття особою заходів для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам, які залежать від характеру ризикованої дії (бездіяльності), сфери його поширення, реальних можливостей суб'єкта тощо ... Ці заходи повинні бути достатніми (з погляду суб'єкта) для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам [1, с. 161].

У ситуації, коли існує загроза ймовірного виникнення негативних наслідків, незалежних від волі та свідомості, суб'єкт, усвідомлюючи потенційні як сприятливі, так і несприятливі результати своєї

діяльності, свідомо приймає ризик настання шкідливих наслідків, сподіваючись при цьому на позитивний результат. Такий вибір поведінки ґрунтується на раціональному аналізі факторів ризику, оцінці рівня ймовірності їх реалізації, а також прогнозуванні можливих наслідків. Цей процес виявляється у формі вольового акту, який є результатом прийняття рішення про обрання конкретного варіанту поведінки з наявних альтернатив.

Одним з видів ризику є екологічний ризик. Екологічний ризик – це ймовірність настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та життю й здоров'ю людей, внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності або стихійних природних явищ [2].

Виправданість діяння, що пов'язане з екологічним ризиком, обумовлюється тим, що суб'єкт вчиняє ризикове діяння для досягнення значної суспільно корисної мети, якої неможливо досягнути в даній обстановці без ймовірності настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та здоров'ю людей, при цьому не створюючи загрози для життя інших людей, екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій та розраховуючи, що вжиті ним заходи є достатніми для забезпечення екологічної безпеки.

Слід також відмітити, що С.Б. Гавриш, говорячи про екологічний ризик технологій, виділяє такі умови його правомірності (прийнятності): 1) він має місце в зв'язку з досягненням суспільно корисного результату, користь якого значно перевищує можливу шкоду від ризикової діяльності. Ризик при вчиненні будь-яких неправомірних дій, що загрожують шкодою, завжди повинен визнаватися неправомірним; 2) ймовірність наслідків надзвичайно низька (наближена до нуля) чи має стохастичний (випадковий) характер ...; 3) оператор або інша спеціально зобов'язана особа, забезпечуючи технологічний процес, точно виконує наявні інструкції і погоджує наслідки своєї діяльності з екологічними нормативами ...; 4) його спричинила спеціально зобов'язана особа (за винятком ситуацій крайньої необхідності). Керувати складними технологіями або працювати з небезпечними речовинами чи явищами повинні лише спеціально підготовлені особи – оператори ...; 5) ситуації, коли особа діє на підставі науково-обґрунтованого прогнозу чи сама в змозі спрогнозувати наслідки своєї діяльності або прийнятого рішення, що виключає завдання шкоди життю і здоров'ю людей, а також екосистемам; 6) забезпечення здійснення виробничих технологій технічними (інженерними) системами захисту, системами екологічної безпеки, передусім системами нового покоління [3, с. 164]. Далі С.Б. Гавриш зазначає, що

дія (бездіяльність) винної особи, вчинена в межах прийнятного ризику технологій, яка виявилася в створенні загрози заподіяння шкоди людині чи екосистемам або загрози безпеці існування майбутнього покоління людей, тягне за собою залежно від її можливих масштабів, характеру і ступеня ризику адміністративну чи кримінальну відповідальність [3, с. 167-168].

Можна сказати, що екологічний ризик пов'язаний з екологічно небезпечною діяльністю і ця небезпека є абстрактною і віддаленою у часі. Діяння, пов'язане з екологічним ризиком, може вчинятися з метою негайного усунення явно вираженої екологічно небезпечної ситуації (ризик екологічно небезпечної ситуації), а також з метою науково-технічного прогресу під час використання технологій з підвищеною екологічною небезпекою (ризик технологій).

Тобто екологічний ризик вважається виправданим при наявності таких ознак як: 1) існування об'єктивної ситуації, що виправдовує заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, для досягнення значної суспільно корисної мети (наприклад, загроза екологічній безпеці, загроза масового знищення рослинного/тваринного світу, екологічної катастрофи); 2) неможливість досягнення даної мети без ризикового діяння (ймовірності настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу); 3) вжиття особою достатніх заходів для забезпечення екологічної безпеки, які залежать від характеру ризикованої дії (бездіяльності), сфери поширення, реальних можливостей суб'єкта тощо.

Діяння, пов'язане з екологічним ризиком, не буде вважатися виправданим якщо особа, вчиняючи ризиковане діяння, усвідомлювала і мала реальну можливість, досягти поставлену мету неризикованим діянням, і вона цю можливість не використавши заподіяла шкоду навколишньому природному середовищу.

Діяння, пов'язане з екологічним ризиком, є виправданим, коли:

1) його вчиняє особа для досягнення значної суспільно корисної мети (забезпечення екологічної безпеки, запобігання екологічній катастрофі, іншим надзвичайним екологічним ситуаціям, розвитку науково-технічного прогресу). Суспільно корисна мета повинна бути високою та співрозмірною зі шкодою, що заподіюється навколишньому природному середовищу. При ризику екологічно небезпечної ситуації цією особою може будь-який суб'єкт, а ризик технологій спричиняє суб'єкт на який покладені обов'язки забезпечувати безпечний технологічний процес;

2) діяння пов'язане з імовірністю заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, проте ступінь такої імовірності не повинен досягати неминучості заподіяння шкоди;

3) діяння вчиняється в обстановці необхідності досягнення значної суспільно корисної мети;

4) діяння формально містить ознаки кримінального правопорушення проти екологічної безпеки і заподіює шкоду навколишньому природному середовищу (забруднення, засмічення навколишнього природного середовища, знищення об'єктів рослинного/тваринного світу);

5) завідомо не створює загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

На підставі вище викладеного, слід відмітити, що важливою умовою виправданості екологічного ризику є вчинення ризикового діяння для досягнення значної суспільно корисної мети. При цьому потрібно розрізняти виправданий екологічний ризик з метою негайного усунення явно вираженої екологічно небезпечної ситуації (ризик екологічно небезпечної ситуації) і виправданий екологічний ризик з метою науково-технічного прогресу під час використання технологій з підвищеною екологічною безпекою (ризик технологій). Виправданому екологічному ризику притаманні всі ознаки діяння, пов'язаного з ризиком, передбачені ст. 42 КК України.

Література

1. Баулін Ю. В. Діяння пов'язане з ризиком. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17: Кримінальне право. Харків, 2017. С. 161–163.

2. Мельник П. В. Екологічний ризик у кримінально-правовому забезпеченні екологічної безпеки. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025, №7-8. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.7-8.05>

3. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К., 2002. 634 с.